

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ ПАРТНЕРСЬКОЇ СПІВПРАЦІ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ І РОДИН

Федорук Микола Васильович
м. Тернопіль

У статті розглянуто питання формування поняття соціальної компетентності школярів. Розкрито різні підходи до трактування визначення складових поняття «соціальна компетентність». Здійснено структурний аналіз соціальної компетентності та визначено її компоненти. Обґрунтовано значимість партнерської співпраці загальноосвітньої школи з родинами школярів для створення сприятливих умов для навчання і виховання дітей та молоді. Автор висвітлює шляхи реалізації цієї співпраці, подає класифікацію найбільш вразливих соціальних категорій учнів.

Ключові слова: соціальна компетентність, структура та компоненти соціальної компетентності, партнерська співпраця, вимушені переселенці, школа, родина.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства проблема формування соціальної компетентності школярів є надзвичайно важливою, оскільки на розвиток суспільства в значній мірі впливає рівень соціальної компетентності особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти та шляхи формування соціальної компетентності школярів висвітлюються в працях С.Бахтеєва, М.Гончарової-Горянської, М.Докторович, І.Зимньої, Т.Кондратової, Л.Леліхової, Н.Сажині, В.Слот, та ін. У дослідженнях цих та інших науковців розкрито сутність поняття "соціальна компетентність" та визначені її складові. Однак недостатньо розробленими залишаються питання обґрунтування психолого-педагогічних умов формування соціальної компетентності у процесі партнерської співпраці школи і родини.

Метою статті є: теоретично обґрунтувати способи формування соціальної компетентності школярів у процесі партнерської співпраці педагогічного колективу загальноосвітнього навчального закладу і родини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сформовані компетентності людина використовує за потреби в різних соціальних та інших контекстах, залежно від умов і потреб щодо здійснення різних видів діяльності. Компетентна людина застосовує ті стратегії, які здаються їй найприйнятнішими для виконання окреслених завдань. Управління власною діяльністю веде до підвищення рівня компетентності людини.

Поняття «соціальна компетентність» є інтеграцією термінів: «соціальний» походить від лат. «socialis» – товаришеский, суспільний, той, що належить суспільству, пов'язаний із життям та стосунками людей у суспільстві [1], та «competere» – досконале володіння справою, знаннями. Цю категорію понять можна трактувати як володіння соціальними повноваженнями, соціальними знаннями, наявність соціального авторитету або певним рівнем соціальної компетенції, що дозволяє існувати та діяти у соціумі.

Поняття «соціальна компетентність» ввів у науковий обіг німецький учений Г.Рот, який соціальну компетентність вважав одним із різновидів людської компетентності, що відображає взаємодію між людьми [8]. М.Лук'янова розглядає соціальну компетентність як особистісне формування та трактує даний феномен як «свідоме вираження особистості, яке виявляється у її переконаннях, поглядах, відношеннях, мотивах, установках на певну поведінку, у сформованості особистісних якостей, які сприяють конструктивній взаємодії» [6]. На думку М.Докторович, «соціальна компетентність» – це складне переплетення умінь, знань та дій, орієнтованих та організованих у відповідності

до навколишньої соціальної реальності, які відкривають та забезпечують можливість самореалізації у заданій системі [5].

Соціальна компетентність зумовлюється: вмінням орієнтуватися в соціальних ситуаціях; визначити особистісні особливості та емоційний стан інших; вмінням обирати адекватні способи спілкування з ними і реалізовувати їх в процесі взаємодії. Соціальна компетентність – це: ефективність або адекватність, із якою індивід здатний відповідати на різноманітні проблемні ситуації, з якими він стикається. Соціальна компетентність виступає як якість людини, сформована у процесі оволодіння уявленнями і знаннями про соціальну дійсність, активного творчого освоєння соціальних відносин, що виникають на різних етапах і в різних видах соціальної взаємодії, а також трактується як засвоєння етичних норм, які є основою побудови та регулювання міжособистісних і внутрішньо-особистісних соціальних позицій, відносин.

Формування та розвиток соціальної компетентності школярів є одним із головних завдань сучасної школи. До розв'язання цього завдання мають залучатися також і родини, оскільки соціальна компетентність стає однією з основних потреб сучасної людини. Процес формування соціальної компетентності має починатися у підлітковому віці. Щоб спільно працювати над формуванням соціальної компетентності школярів, педагоги шкіл разом з батьками мають самі володіти соціальною компетентністю.

Обґрунтування необхідності і доцільності спільної роботи школи і сім'ї знаходимо у працях видатних діячів XVI – XVII століть Ф.Рабле, Ж-Ж.Руссо, Й.Г.Песталоцці. Значний внесок у дослідження проблем родинного виховання зробили вітчизняні педагоги К.Ушинський, С.Русова, Г.Ващенко, А.Макаренко, В.Сухомлинський. З проблемою «школа і сім'я» була пов'язана розробка теорії сімейного виховання наприкінці XX ст. М.Стельмаховичем, В.Постовим, Ю.Руденком, І.Бехом, Н.Ганусенко, Т.Алексеевко та іншими.

Партнерська співпраця – це співробітництво школи і родини заради досягнення результату. Виховання як у сім'ї, так і школі має мати чітку спрямованість. Співпраця батьків та вчителів повинна бути безперервною. Школа в процесі повсякденного життя повинна вчити батьків здійснювати процес виховання. «Кажуть, що щастя людини в дітях. А до них причетна школа. Отже, безпосереднім творцем щастя багатьох сімей є вчитель.

Наше сучасне суспільство переживає соціальну й економічну кризу. Усе більше дітей опиняються у складній ситуації через зайнятість батьків на роботі, відсутність одного з батьків, та ін.. Ознака сучасної сім'ї – послаблення її основних функцій та неналежний рівень виховного потенціалу батьків і, як наслідок - різні види сімейного неблагополуччя.

Зважаючи на низку проблем, що трапляються у роботі з дітьми, визначаємо найбільш вразливі соціальні категорії:

– неблагополучні сім'ї, у яких систематично допускаються серйозні педагогічні прорахунки внаслідок педагогічної неосвіченості, недостатньої грамотності батьків; для означеної категорії сімей характерними є застосування фізичних покарань, нерозуміння індивідуально-психологічних особливостей дітей в процесі сімейного виховання;

– неповні сім'ї: згідно з даними соціологічних досліджень про становище сімей в Україні, кожна п'ята сім'я з дітьми (21,7 відсотка) є неповною;

– «соціальні сироти»; явище, яке спричинене багатьма соціально-економічними чинниками і набуло

вагомого впливу на сучасний стан української сім'ї. Залишаючись без батьків, діти позбавляються належного батьківського виховання, уваги, що призводить суттєвих психологічних змін у їх поведінці. Тому проблема дітей трудових мігрантів заслуговує окремої уваги, оскільки веде до появи низки наслідків, які потребують розв'язання;

– вимушені переселенці: у зв'язку зі складною політичною ситуацією в Україні значна кількість родин змушена змінити своє місце проживання. Десятки тисяч людей покинули свої домівки і тимчасово перемістилися в інші регіони держави. Проблема ситуація дітей цієї категорії є надзвичайно гострою і вимагає особливої уваги.

У загальноосвітній школі № 4 м. Тернополя навчається порівняно велика кількість дітей з сімей вимушених переселенців. Без ефективної допомоги їм важко адаптуватися до нових умов проживання і навчання. Діти, які приїхали у м. Тернопіль із зони АТО, пережили безліч стресових ситуацій. Одні з них справляються з численними стресами, пов'язаними з положенням переселенця, однак ці стресові ситуації в більшості випадків травмують дитячу психіку, у результаті чого деякі діти стають психологічно вразливими. Надання цим дітям емоційної підтримки є головним завданням школи. Не менш важливим є залучення можливостей громади, соціуму для адаптації дітей та їх родин до нових умов.

Значну роль у цьому процесі відіграють: батьки (надають інформацію про особливості дитини, внутрішні ресурси, уподобання); педагоги (приділяють більше уваги дитині-переселенцю, помічають зміни); психологи (ураховують статус дитини при роботі з нею); однокласники (підтримка, залучення до об'єднань, гуртків); залучення у шкільне життя (екскурсії, секції, заходи, гуртки). Саме взаємодія школи і родин створює сприятливі умови для навчання та виховання школярів.

О. Гомонюк вважає, що соціально компетентна людина має не тільки розуміти сутність і специфіку ситуації чи проблеми, а й уміти розв'язувати її практично та бути вмотивованою це зробити, а також бути в змозі проаналізувати як свою діяльність, так і її наслідки. Кожен зі структурних компонентів може бути представлений як інтегрована якість особистості [3].

Так, С. Бахтєєва та Л. Шабатура надають перевагу знанням і навичкам, а В. Слот, Х. Спанярд – поведінковим компонентам. Структуру соціальної компетентності особистості визначають такі компоненти: когнітивний, діяльнісний (уміння, навички), мотиваційно-ціннісний (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання тощо) та рефлексивний.

С. Макаров вважає, що зміст соціальної компетентності охоплюють взаємозв'язки знань, вмінь, навичок та досвіду. В особистісному аспекті соціальна компетентність є якістю, в якій, при усій цілісності, можна виявити окремі компоненти: мотиваційно-особистісний, когнітивний та операційний компоненти [4].

Складовими соціальної компетентності науковці визначають такі компоненти: когнітивний, операційно-технологічний, мотиваційний, етичний, поведінковий та соціально-ціннісний (Л. Свірська); знанневий (володіння знаннями змісту компетенції); мотиваційний (готовність до прояву компетентності); ціннісно-смісловий (ставлення до змісту компетентності й емоційно-вольова регуляція процесу і результату реалізації компетентності); поведінковий (досвід прояву компетентності у різноманітних стандартних та нестандартних ситуаціях) (І. Зимня); когнітивно-ціннісний (передбачає наявність знань, соціальних уявлень, системи цінностей особистості, розуміння соціальної дійсності), емоційно-мотиваційний (характеризується емоційним ставленням до соціуму та мотивами діяльності), інтерактивно-комунікативний (передбачає здійснення продуктивної комунікації з індивідами та групами, виконання різних ролей комунікації) та поведінково-діяльнісний (представлений мірою ціннісного ставлення до соціуму через пове-

дінку і діяльність) (М. Докторович); особистісний (соціальна відповідальність, активність, емоційна стійкість, толерантність, впевненість у собі, адекватна самооцінка, вольовий контроль); діяльнісний (аналіз ситуації взаємодії людей, передбачення наслідків діяльності своєї й інших, правильна оцінка експресії у взаємодії з іншими людьми); когнітивний (знання про сутність, структуру, функції соціальної компетентності та про способи взаємодії людей у суспільстві); морально-ціннісний (наявність життєвих орієнтацій і цілей, прийняття здорового способу життя) (Т. Кондратова та Н. Сажина).

Опираючись на дослідження науковців, ми дійшли думки про доцільність виокремлення у структурі соціальної компетентності таких основних компонентів: мотиваційного, когнітивного, соціально-ціннісного та поведінкового.

Формування соціальної компетентності є провідною метою діяльності Тернопільської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів №4. Для налагодження тісної співпраці ЗНЗ і родини у школі використовуються різноманітні форми роботи. Серед них найбільшого поширення набув батьківський всеобуч, метою діяльності якого є формування основних знань про методи виховання, про профілактику шкідливих звичок, правопорушень, негативного впливу інформаційного середовища, проявів насилля та агресії в підлітковому середовищі, про ефективне спрямування здібностей дитини на шляху вибору майбутньої професії. Всеобуч гуртує батьківську громадськість, сприяє кращому розумінню особливостей виховання в сучасних умовах. Наводимо приклади тематики зустрічей: *для батьків учнів початкової школи*: «Здорова дитина – щаслива родина», «Заохочення й покарання дитини», «Умови успішного навчання та виховання дітей у сім'ї»; *для батьків учнів середньої школи*: «Як батьки можуть допомогти своїм дітям досягти кращих успіхів у навчанні?», «Патріотичне виховання дітей у сім'ї, зв'язок поколінь, знайомство з культурою, звичаями і традиціями родини та рідного краю», «Профілактика проявів насилля, агресії в підлітковому середовищі»; *для батьків учнів старшої школи*: «Здоровий спосіб життя – основа життєвого успіху. Формування цілеспрямованої особистості», «Роль батьків у вихованні свідомої дисципліни учні», «Роль сім'ї і школи у підготовці учнів до свідомого вибору професій».

Родинний практикум передбачає залучення батьків до організації і проведення святкових ранків, сімейних свят, екскурсій, позакласних заходів, формування батьківських команд на «Що? Де? Коли?», спортивних змагань «Тато, мама, я – спортивна сім'я», альтернативних олімпіад, благодійних акцій, флеш-мобів, волонтерської діяльності.

Співпраці школи і родини сприяє діяльність Ради школи, яка об'єднує представників адміністрації, учителів, батьків, лідерів учнівського самоврядування. Метою діяльності шкільної ради є спрямування зусиль педагогічного й учнівського колективів, батьків на розвиток навчального закладу та удосконалення навчально-виховного процесу, підвищення ролі громадськості у вирішенні питань, пов'язаних з організацією навчально-виховного процесу. На особливому контролі в раді школи є робота з сім'ями пільгових категорій: малозабезпечені, діти-інваліди, діти сироти, багатодітні, а останнім часом сюди додалося питання сприяння у вирішенні проблем сімей вимушених переселенців.

Отже, період навчання дитини у загальноосвітньому навчальному закладі є важливим з точки зору формування усіх життєво-важливих ключових компетентностей, серед яких соціальна посідає чільне місце. Важливість цієї компетентності полягає у її здатності виховати зі школяра справжнього громадянина і адаптувати його у суспільному середовищі. Одночасне консолідоване спрямування зусиль усіх учасників виховного процесу дає найбільш помітний ефективний результат. Учні, що будуть виховані у такій партнерській взаємодії, стануть у майбутньому батьками, відкритими до ефективної співпраці.

Література та джерела

1. Бех І.Д. Професійно-особистісна компетентність педагога у контексті гуманістичної особистісно орієнтованої освіти // Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія / Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2002. – вип. 6, ч. 1. – С.13-19
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови під ред. В.Т.Бусел. – К.: Ірпінь. – 2003. – 1720 с.
3. Гомонюк О. Ключові компетентності соціального педагога / Олена Гомонюк // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 2013. – № 1. – С.135-142
4. Гончарова-Горяньська М. Соціальна компетентність: поняття, зміст, шляхи формування в дослідженнях зарубіжних авторів / М.Гончарова-Горяньська // Рідна школа. – 2004. – №7-8
5. Докторович М.О. Соціальна компетентність як наукова проблема / М.О.Докторович // Психологія і суспільство. –2009. – №3. – С.144-147
6. Лукьянова И.И. Базовые потребности как основа развития социальной компетентности подростков / И.И.Лукьянова // Психологическая наука и образование. – 2001. – № 4. – С.41-47
7. Овчарук О.В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О.В.Овчарук // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: КІС, 2004. – 112 с.
8. Скірко Р.Л. Формування соціальної компетентності майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Р.Л.Сірко. – Запоріжжя, 2010. – 250 с.

В статье рассмотрены вопросы формирования понятия социальной компетентности школьников. Раскрыты различные подходы к трактовке определения составляющих понятия «социальная компетентность». Осуществлен структурный анализ социальной компетентности и определены ее компоненты. Автор обосновывает значимость партнерского сотрудничества Тернопольской общеобразовательной школы с семьями школьников для создания благоприятных условий для обучения и воспитания детей и молодежи, освещает пути реализации этого сотрудничества, даёт классификацию наиболее уязвимых социальных категорий учеников.

Ключевые слова: социальная компетентность, структура и компоненты социальной компетентности, партнерское сотрудничество, вынужденные переселенцы, школа, семья.

The issue of formation of the concept of social competence of pupils have been considered. Different approaches to the interpretation of the definition of the components of the concept of "social competence" have been analysed. The structural analysis of social competence and identified components have been conducted. The author has proved the importance of partnership schools with families of pupils to create favourable conditions for training and education of children and youth, has highlighted the realization of this cooperation, has given a classification of the most vulnerable categories of pupils. Simultaneous targeting consolidated efforts of all participants in the educational process provides the most effective result. Pupils who are brought up in such a partnership become parents in their future open to effective cooperation. Based on the research we have singled out the following structure of social competence with its main components: motivational, cognitive, social and behavioural values.

Key words: social competence, social competence structure and components, partner cooperation, school, family.

УДК 378.02:372.8

ДО ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КВАЛІФІКАЦІЇ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ ШКІЛ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ НА РІДНОМОВНЕ НАВЧАННЯ (ЧЕХОСЛОВАЦЬКИЙ ПЕРІОД, 1919-1939)

Фізеші Октавія Йосипівна
м.Мукачеве

У статті виявлено основні тенденції щодо динаміки кількісного та якісного складу вчителів початкових шкіл у період приєднання закарпатських земель до Чехословаччини, проаналізовано основні шляхи підвищення педагогічної кваліфікації вчителів початкової школи в умовах переходу на рідномовне навчання. Акцентовується увага на питаннях курсової підготовки та перепідготовки вчителів, зокрема створення курсів екстернатної підготовки вчителів початкових шкіл, адміністративно-методичних курсів. Прیدілено увагу питанню нострифікації дипломів учителів в умовах зміни державної влади та територіальної приналежності Закарпаття у першій половині ХХ століття.

Ключові слова: початкова школа, вчитель початкової школи, педагогічна кваліфікація.

Актуальність теми дослідження та ступінь її вивчення в педагогічній літературі. Вчитель, педагог є не тільки важливим суб'єктом навчально-виховного процесу в школі, але й виразником демократичних ідей суспільства, національної гідності й моральної досконалості. Професія

вчителя в усі часи на Закарпатті була шанованою, вчитель початкової школи виступав зразком для наслідування і водночас носієм знань та народної мудрості. Тому, вивчення процесу становлення та вдосконалення підготовки вчителів є важливим напрямом історико-педагогічних досліджень. Різноманітні аспекти освітніх проблем, розвитку теорії та практики навчання в закладах освіти другої половини ХІХ – початку ХХІ століття знайшли відображення в працях науковців: Л.Березівської, Л.Бондар, В.Василенка, Т.Васьковича, Л.Вовк, М.Гриценка, Н.Дем'яненко, П.Дроб'язка, М.Євтуха, І.Зайченка, В.Кузя, В.Липинського, М.Лисенка, Д.Мазохи, Н.Побірченко, О.Сухомлинської, Б.Ступарика та ін. Їхні дослідження мають узагальнюючий характер, де в комплексі розкриваються проблеми освітньої політики, загального шкільництва, розбудови національної освіти, ідеї української національної школи, діяльність педагогів та громадських діячів. Історія розвитку освіти на Закарпатті знайшла відображення у наукових розвідках М.В.Гомонная, І.Гранчака, Д.Данилюка, А.Ігната, В.Керечанина, М.Кляп, М.Кухти, М.Маляр, Р.Магочія, В.Росула, П.Ходанича, Д.Худанича та ін.